

ЗАЦВЕРДЖАНА
Пастанова
Міністэрства адукацыі
Рэспублікі Беларусь
10.06.2020 № 124

Вучэбная праграма факультатыўных заняткаў
«Рыхтуем ся да алімпіяды: лінгвістычны конкурс»
для X, XI класаў устаноў адукацыі, якія рэалізуюць адукацыйныя
праграмы агульнай сярэдняй адукацыі

ГЛАВА 1 АГУЛЬНЫЯ ПАЛАЖЭННІ

1. Сапраўдная вучэбная праграма факультатыўных заняткаў (далей – вучэбная праграма) прызначана для X, XI класаў устаноў адукацыі, якія рэалізуюць адукацыйныя праграмы агульнай сярэдняй адукацыі.

2. Вучэбная праграма разлічана на два гады (70 гадзін, па 35 гадзін у год, 1 гадзіна на тыдзень).

3. Мэта – падрыхтоўка вучняў да ўдзелу ў рэспубліканскай алімпіядзе па вучэбных прадметах «Беларуская мова» і «Беларуская літаратура».

4. Задачы:

паглыбіць і сістэматызаваць веды вучняў па ўсіх раздзелах мовазнаўства (фанетыцы, арфаэпіі, арфаграфіі, лексікалогіі, фразеалогіі, словаўтварэнні, марфалогіі, сінтаксісе, стылістыцы);

развіваць моўную кампетэнцыю вучняў;

удасканальваць уменні і навыкі выканання нестандартных заданняў;

развіваць аналітычныя ўменні;

актывізаваць лінгвістычную цікаўнасць, творчую мэтанакіраванасць, самастойнасць пры выкананні заданняў;

развіваць пазнавальную актыўнасць і інтэлектуальныя здольнасці вучняў.

5. Рэкамендаваныя формы і метады навучання і выхавання: лекцыйныя заняткі, самастойная вучнёўская праца са слоўнікамі (тлумачальнымі, арфаграфічнымі, фразеалагічнымі, марфемнымі, словаўтваральнымі, этымалагічнымі), знаёмства з навукова-папулярнай лінгвістычнай літаратурай і вучэбнымі дапаможнікамі, разлічанымі на студэнтаў вышэйшых устаноў адукацыі. Дзякуючы гэтаму развіваюцца лінгвістычнае мысленне вучняў, аналітычныя ўменні, уменне аргументавана рабіць вывады, прыводзіць выразныя слоўныя ілюстрацыі.

Мэтазгодна спалучаць франтальныя, групавыя, парныя і індывідуальныя формы навучання.

Выбар форм і метадаў навучання і выхавання вызначаецца настаўнікам самастойна на аснове мэт і задач вывучэння пэўнай тэмы, сфармуляваных у вучэбнай праграме патрабаванняў да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў з улікам іх узроставых і індывідуальных асаблівасцей.

6. Вучні, якія асвоілі змест вучэбнай праграмы, павінны:

6.1. ведаць:

асноўныя тэрміны і паняцці ўсіх раздзелаў мовазнаўства;
этапы развіцця беларускай мовы, дзейнасць вядомых беларускіх лінгвістаў;

класіфікацыю гукаў, фанетычныя законы беларускай мовы, асаблівасці вымаўлення гукаў і спалучэнняў гукаў:

прынцыпы і асаблівасці беларускай графікі;

прынцыпы беларускага правапісу, змены і ўдакладненні некаторых правапісных нормаў сучаснай беларускай мовы;

шляхі размежавання амонімаў і мнагазначных слоў;

класіфікацыю слоўнікаў, лінгвістычныя слоўнікі і даведнікі;

функцыянальныя стылі беларускай мовы;

літаратурныя нормы;

спосабы словаўтварэння;

класіфікацыю часцін мовы, марфалагічныя прыметы пэўнай часціны мовы, сэнсавую і сінтаксічную ролю ў словазлучэнні, сказе, пераходныя з'явы ў межах часцін мовы;

сінтаксічныя адзінкі і іх тыпы, сродкі сувязі частак сказа, сродкі і віды сувязі сказаў у тэксце;

сістэму правілаў беларускай пунктуацыі, функцыі знакаў прыпынку;

6.2. умець:

выконваць заданні рознага ўзроўню цяжкасці, у тым ліку нестандартныя заданні;

выконваць усе віды моўных разбораў;

карыстацца слоўнікамі і даведнікамі;

складаць слоўнікавыя артыкулы;

выяўляць спецыфічныя рысы беларускай мовы ў параўнанні з рускай на розных моўных узроўнях (фанетычным, арфаэпічным, лексічным, граматычным);

перакладаць з рускай мовы тэксты, словазлучэнні, мнагазначныя словы, устойлівыя спалучэнні, захоўваючы спецыфіку беларускіх варыянтаў;

вызначаць стылі, тыпы, жанры тэкстаў, асноўныя стылявыя рысы;

выяўляць стылістычныя памылкі і прадухіляць іх у сваім маўленні;

вызначаць і аналізаваць характэрныя граматычныя асаблівасці часцін мовы;

выкарыстоўваць тэкстаўтваральныя і вобразна-выяўленчыя сродкі марфалагічнага ўзроўню ў аўтарскіх тэкстах розных тыпаў, стыляў, жанраў;

захоўваць граматычныя нормы пры пабудове словазлучэнняў і сказаў;

размяжоўваць сказы па мэце выказвання, мадальнасці, структуры, саставе, ускладненасці;

вызначаць віды даданых частак і віды адносін паміж часткамі ў складаных сказах;

перадаваць чужую мову рознымі спосабамі;

ствараць уласныя тэксты розных тыпаў, стыляў, жанраў;

6.3. валодаць:

арфаэпічнымі, акцэнталагічнымі, арфаграфічнымі, граматычнымі, лексічнымі, стылістычнымі і пунктуацыйнымі нормамі беларускай літаратурнай мовы.

ГЛАВА 2 ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА МАТЭРЫЯЛУ

Х, XI класы, 70 гадзін

Уводзіны (2 гадзіны)

Азнямленне вучняў са зместам праграмы факультатыўных заняткаў. Правядзенне дыягностыкі з мэтай выяўлення ўзроўню падрыхтаванасці і сфарміраванасці моўнай кампетэнцыі вучняў.

Агульныя звесткі аб беларускай мове (5 гадзін)

Месца беларускай мовы на лінгвістычнай карце свету. Этапы развіцця беларускай мовы. Месца і роля беларускіх мовазнаўцаў (Я.Карскі, В.Ластоўскі, Я.Лёсік, М.Байкоў, С.Некрашэвіч і інш.) у развіцці беларускай мовы. Беларуская мова сярод славянскіх моў. Спецыфічныя рысы беларускай мовы ў параўнанні з рускай.

Фанетыка. Арфаэпія. Графіка (7 гадзін)

Класіфікацыя гукаў. Пазіцыйныя і гістарычныя чаргаванні. Фанетычныя законы беларускай мовы. Склад. Складападзел. Націск. Фанетычная транскрыпцыя. Фанетычны разбор. Асаблівасці вымаўлення гукаў і спалучэнняў гукаў. Паняцце графікі. Графічныя сродкі. Графічныя сістэмы, якія былі распаўсюджаны на тэрыторыі Беларусі (кірыліца, лацінка, арабскае пісьмо). Прынцыпы і асаблівасці беларускай графікі. Алфавіт.

Рэйтынгавая алімпіяда.

Арфаграфія (6 гадзін)

З гісторыі беларускай арфаграфіі. Роля Б.А.Тарашкевіча ў развіцці беларускай літаратурнай мовы. Сучасны стан арфаграфіі. Змены і ўдакладненні некаторых правапісных нормаў сучаснай беларускай

мовы. Прынцыпы беларускага правапісу. Напісанні, заснаваныя на фанетычным прынцыпе. Напісанні, заснаваныя на марфалагічным прынцыпе. Традыцыйныя напісанні. Дыферэнцыйныя напісанні.

Лексікалогія. Фразеалогія. Лексікаграфія (11 гадзін)

Аманімія і полісемія. Шляхі размежавання амонімаў і мнагазначных слоў. Асаблівасці перакладу мнагазначных слоў. Сінонімы, антонімы, паронімы. Стылістычныя фігуры, створаныя на аснове сінаніміі, антаніміі, параніміі, і іх роля ў мастацкім тэксце. Устарэлыя словы. Новыя словы беларускай мовы. Запазычаная лексіка. Фразеалагічнае багацце беларускай мовы. Спецыфіка перакладу ўстойлівых спалучэнняў. Сінанімічныя і антанімічныя фразеалагізмы. Прыказкі, прымаўкі, перыфразы, афарызмы. Нацыянальная адметнасць беларускай лексікі. Безэквівалентная лексіка. Адлюстраванне этнічных паняццяў (назвы святаў, народных страў, членаў сям'і, вопраткі, прадметаў побыту) у лексікалогіі і фразеалогіі. З гісторыі лексікаграфіі. Класіфікацыя слоўнікаў. Слоўнікавы артыкул.

Рэйтынгавая алімпіяда.

Стылістыка і культура маўлення (6 гадзін)

Стылістычная афарбоўка слова. Стылістычныя пласты лексікі. Функцыянальныя стылі беларускай мовы: асноўныя прыметы, жанры, сферы выкарыстання. Літаратурныя нормы. Стылістычныя памылкі і іх прадухіленне.

Марфемная будова слова. Словаўтварэнне (5 гадзін)

Марфемы, іх характарыстыка і функцыі. Марфемны разбор. Тыпы і спосабы словаўтварэння. Слоўтваральныя мадэлі. Слоўтваральны разбор. Правапіс складаных слоў.

Рэйтынгавая алімпіяда.

Марфалогія (15 гадзін)

Класіфікацыя часцін мовы. Пераходныя з'явы. Назоўнік. Род назоўнікаў. Варыянтныя формы. Несупадзенне формаў роду назоўнікаў у беларускай і рускай мовах. Лік назоўнікаў. Адзіночналікавыя і множналікавыя назоўнікі. Формы ліку і лексічнае значэнне слова. Несупадзенне формаў ліку назоўнікаў у беларускай і рускай мовах. Скланенне. Тыпы скланення. Правапіс канчаткаў назоўнікаў. Прыметнік. Поўныя і кароткія формы прыметнікаў. Ступені параўнання прыметнікаў. Формы ацэнкі і меры. Лічэбнік. Асаблівасці скланення і спалучэння з назоўнікамі. Няпэўна-колькасныя словы. Займеннік. Разрады займеннікаў. Скланенне займеннікаў. Дзеяслоў. Формы

дзеяслова. Лексіка-граматычныя катэгорыі дзеясловаў. Правапіс суфіксаў і асабовых канчаткаў дзеясловаў. Дзеепрыметнік. Утварэнне і ўжыванне дзеепрыметнікаў. Асаблівасці перакладу формаў дзеепрыметнікаў з рускай мовы на беларускую. Дзеепрыслоўе. Утварэнне дзеепрыслоўяў. Правілы ўжывання дзеепрыслоўяў. Прыслоўе. Правапіс прыслоўяў і блізказначных спалучэнняў слоў. Прэдыкатыўныя прыслоўі. Службовыя часціны мовы. Асаблівасці ўжывання прыназоўнікаў у беларускай мове. Спецыфіка перакладу прыназоўнікавых словазлучэнняў з рускай мовы на беларускую. Размежаванне злучнікаў і злучальных слоў. Разрады і функцыі часціц. Ужыванне і правапіс часціц не (ня) і ні. Марфалагічны разбор часцін мовы. Выклічнікі і гукапераймальныя словы.

Рэйтынгавая алімпіяда.

Сінтаксіс і пунктуацыя (9 гадзін)

Словазлучэнне. Асаблівасці дапасавання і кіравання ў беларускай мове. Сказ. Просты сказ. Галоўныя члены сказа. Тыпы дзейніка і выказніка. Каардынацыя дзейніка і выказніка. Даданыя члены сказа. Ускладнены сказ. Аднародныя і неаднародныя азначэнні. Адасобленыя члены сказа і знакі прыпынку пры іх. Пабочныя словы, словазлучэнні, сказы і знакі прыпынку пры іх. Устаўныя канструкцыі і знакі прыпынку пры іх. Аднасастаўныя сказы. Тыпы аднасастаўных сказаў. Непадзельныя сказы. Няпоўныя сказы. Парадак слоў у сказе. Функцыі парадку слоў. Сінтаксічны разбор простага сказа. Складаны сказ. Тыпы складаных сказаў. Віды даданых частак складаназалежнага сказа. Пунктуацыя ў складаным сказе. Сінтаксічны разбор складаных сказаў. Спосабы перадачы чужой мовы: простая мова, ускосная мова, няўласна-простая мова, цытаты. Тэкст як сінтаксічная адзінка. Тыпы тэксту. Сродкі тэкставай сувязі. Спосабы сувязі сказаў у тэксце.

Аналіз заданняў заключнага этапу рэспубліканскай алімпіяды

Падагульненне вывучанага (2 гадзіны)

Рэзерв вучэбнага часу (2 гадзіны)